

***LA FOSSA COMUNA
AL CEMENTIRI DE BONASTRE***

Joan Vilaseca i Figueras

Conferència amb motiu de la dignificació de la fossa
comuna del cementiri parroquial de
Bonastre (Baix Penedès),

Bonastre, 8 de maig del 2021

PER A LA TOMBA DELS SOLDATS

*Han caigut. Aquí reposen
oblidats per tothom.
La terra molla
serva l'empremta dels ocells.*

*Algú, a la nit, respira.
Les ertes fulles baten la finestra.*

JOAN PERUCHO

20 de gener 1939 – 8 de maig 2021

LA FOSSA COMUNA AL CEMENTIRI DE BONASTRE

El dia 18 de juliol de 1936 l'Exèrcit espanyol es va revoltar contra el sistema democràtic amb el suport dels sectors més conservadors de la societat i amb la complicitat de l'Alemanya de Hitler i la Itàlia de Mussolini. En un primer moment el cop feixista és derrotat a Catalunya, però a mida que passava el temps de lluita desigual, la República, abandonada i traïda per les democràcies occidentals, va anar perdent terreny. L'estiu de 1938 des de Catalunya es van fer grans esforços per endegar el darrer intent de victòria: l'ofensiva de l'Ebre. L'Ebre esdevingué una mena de Termòpiles: guanyar temps tot esperant una intervenció francobritànica. Aquesta, però, s'esvaí definitivament el 30 de setembre del 1938 amb la vergonya claudicant del Pacte de Munic. Milers de joves combatents catalans, incorporats a l'Exèrcit Popular, juntament amb combatents espanyols i internacionals, van resistir aferrissadament a l'Ebre durant més de tres mesos. Catalunya es convertí en camp de batalla. La derrota de l'Ebre va ser determinant per Catalunya. El 23 de desembre de 1938 l'Exèrcit franquista va passar a l'ofensiva tot obligant a retrocedir les extenuades i gairebé desarmades forces republicanes. Barcelona era el trofeu que calia conquerir a tota pressa. Els franquistes van esclafar tota resistència a les terres del Penedès i van perseguir les unitats republicanes. No hi va haver pietat per als vençuts, sovint els soldats republicans van ser aniquilats allà on van ser atrapats; hi havia pressa per assaltar Barcelona i sovint els presoners representaven un destorb.

A finals del 1938 i començaments del 1939 es té constància gràcies a diverses fonts orals i escrites que fan notar la presència a la població

d'Albinyana d'una unitat de l'Exèrcit republicà que intentava instal·lar comunicacions telefòniques amb la localitat veïna de Bonastre.

En aquestes dates, el Baix Penedès i altres comarques pròximes com l'Alt Camp i el Tarragonès, es trobaran en pocs dies envaïdes per les restes de les unitats republicanes que reculen des de la primera i segona línies de defensa i que intenten retirar-se davant la possibilitat de ser envoltades i copades pel ràpid avanç del Cos d'Exèrcit Marroquí del general **Yagüe** i el Cops d'Exèrcit de Navarra del general **Solchaga**, situat aquest últim més al nord. El trànsit sovint desorganitzat d'homes, transports, vehicles, etc. serà habitual en aquestes contrades i arreu del territori.

L'autor **Ramón Salas Larrazábal** esmenta com *“el despliegue de tropas del G.E.R.O. (Grup d'Exèrcits de la Regió Oriental republicana) era entonces el siguiente: en la costa luchaba el XV Cuerpo del Ejército, que cubría Vendrell con sus divisiones 34, 42 i 3a, a las que se unían la 24, la 43 y la 56, pues el día 16 (de gener del 1939) desaparecía el XXIV Cuerpo de Ejército, pasando a retaguardia su cuartel general y las brigadas mixtas 151 y 153 que se afectaban a la defensa de costas.”*

Aquesta darrera brigada, la 153, se sap que era retirada i marxava de Bonastre el dia 17 de gener, segons l'historiador **Carlos Engel**, amb la finalitat de reorganitzar-se per a la Defensa de Costes.

En definitiva, totes aquestes restes de brigades mixtes, companyies i batallons, tant de l'Exèrcit Popular regular com de les forces de seguretat, es trobaren escampades en una àrea que comprenia gran part del Baix Penedès i intentaven de manera desesperada defensar el territori català de l'escomesa franquista a partir de la riba esquerra del riu Gaià. En realitat, ja ho havien intentat des del marge esquerre del Francolí, però tot esforç ja estava condemnat al fracàs.

L'avanç de les tropes franquistes a la comarca durant aquestes dates, així com el dispositiu republicà per a la defensa del territori, evidencien un desequilibri evident i gairebé aclaparador. Per la part atacant, l'Exèrcit franquista del *Norte* es trobava format per sis cossos d'exèrcit que, en pocs dies, es farien amb la victòria i el control de Catalunya. Mentre que les tropes governamentals es trobaven desfetes després del gran desgast sofert al llarg de la batalla de l'Ebre (113 dies de lluita). Acusada inferioritat pel que fa a artilleria i aviació hi mancava també el suficient armament lleuger per a poder proveir els batallons i les companyies de les brigades de l'Exèrcit Popular, retingut a la frontera francesa des de feia temps.

A aquests fets, s'hi ha d'afegir la mobilització de recursos humans poc o gens preparats per a la lluita, com les quintes més velles i les més joves, les quals amb prou feines gaudien d'instrucció elemental que el mateix general **Rojo** esmenta: la falta de cohesió entre l'exèrcit i la reraguarda republicana i el desig de gran part de la població civil catalana per veure el final del llarg túnel que suposava la guerra.

Després de l'entrada a Tarragona de les tropes franquistes el dia 15 de gener, hi ha una petita pausa fins al dia 17, moment en què la maquinària de guerra formada per cossos d'exèrcit i divisions nacionals tornaven a emprendre la marxa cap als seus objectius. La 13a Divisió avançava per la costa catalana i seria protagonista en terres del Baix Penedès de diferents episodis bèl·lics. Aquesta Divisió era una unitat de l'Exèrcit franquista que havia combatut des del mateix moment que començava a trepitjar la península el 1936. Unitat ben preparada i foguejada, formada per uns 10.000 homes que lluità a primera línia durant el conflicte dins el Cos d'Exèrcit marroquí comandat pel general **Yagüe**, que va fer estralls assolant part d'Extremadura i Andalusia durant les campanyes d'estiu i tardor del 1936. Aquesta 13a Divisió, dirigida per l'africanista **Fernando Barón**, es distingia per la seva duresa i per la forma que acompanyava els seus integrants: legionaris de la 4a, 6a i 16a banderes de la Legió; els Tabors de regulars o tropes colonials *mores*, com el 1r Tabor, el 6è, el d'Ifni-Sahara; i d'altres brigades i batallons, com la 4a Bandera de Falange de Castilla.

Al marge de la seva ferotgitat i experiència els seus comandaments recorrien sovint a mètodes expeditius, com els afusellaments a soldats presoners.

Davant seu, com hem dit abans, es trobaven en molts casos tropes disperses sense instrucció, on la resistència era mínima i esporàdica, i on imperava la desbandada general davant el ràpid atac de l'enemic. De tota manera, l'avanç d'aquesta divisió no fou un passeig o un camí de roses fins a l'arribada de la Catalunya central. Orografia accidentada. Destrucció de molts ponts i bloqueigs de carreteres que realitzaven les tropes republicanes per alentir encara més la conquesta de les localitats catalanes. Després de l'esmentada pausa del dia 15 de gener, que no va ser gens pacífica com ens relata **Joan Cardona en el seu llibre "Un fusell i un biberó"**: *"La carretera de Tarragona a Barcelona anava plena de gom a gom de gent que fugia per no caure en mans de les forces d'ocupació i patir la repressió. Els soldats (republicans) anàvem camps a través. La major part d'aquella gent era gent gran o mainada, els uns amb carros, els altres carregats amb alguna pertinença i el que podia tirava un carretó carregat*

fins dalt de tot, amb els més petits a sobre. No deixava de ser un èxode llastimós, tots amb la confiança de trobar un refugi segur a un altre lloc.

“Entre Altafulla i Torredembarra va fer acte de presència l’aviació franquista, procedent de Mallorca, amb instints criminals. Començà a bombardejar i metrallar aquells indefensos ciutadans sense respectar ningú. Féu una carnisseria macabra, la gent totalment desorientada buscava refugi, es buscaven els uns als altres, els menuts buscaven els seus pares, tot eren plors llàgrimes i desesperació. Tots els desastres que havíem vist durant la guerra no tenien comparació amb el que presenciàvem en aquell moment: atacs fets a una població civil, incapaç de defensar-se.

“(…) La carretera també quedà plena de cadàvers. En arribar a Torredembarra, donàrem compte a les autoritats (…) El sol començava a declinar, havíem d’amagar-nos darrere les muntanyes, avergonyits d’allò que acabàvem de presenciar aquell 15 de gener del 1939, que mai no serà oblidat.” (Pàgs. 105-106). El dia 16 **Franco** dona instruccions per continuar l’avanç i l’endemà, 17 de gener, creua el riu Gaià el Cos de l’Exèrcit marroquí del general **Dávila** que rebria les pertinents instruccions per avançar en dues principals direccions:

- Creixell-Vilafranca del Penedès-Molins de Rei. Amb aquest avanç es desfeia la possibilitat de defensa de les desorganitzades tropes republicanes, sovint unitats mal armades i molt minvades d’efectius corresponents al XXIVè Cos d’Exèrcit.
- Davant seu, dues divisions del Cos d’Exèrcit marroquí atacarien; la ja citada 13a Divisió que seguirà l’eix Argilaga- Renau- Vilabella. Puig Aranyó- Ermita de Sant Antoni- Vèrtex Lleó- les Torretes- el Vendrell- l’Arboç- Vilafranca, i la 105a Divisió que avançaria paral·lela a la costa.

Al voltant de la població de **Bonastre** s’esdevingueren combats entre les tropes dels dos exèrcits. El franquista prosseguia amb l’ocupació del Principat i en aquest sector avançava amb la 13a Divisió, que a la línia Puig Arino (Arinyó)-**Bonastre** va trobar certa resistència. Degut a aquests els soldats republicans morts foren nombrosos, tots ells quedaren allà on havien caigut, escampats pel terme.

Així es conqueriren la Pobla de Montornès, Creixell i **Bonastre**. Amb tot, a **Bonastre** el mateix dia 19 a les 23 hores, es planificava la continuació de l’avanç nacional i s’especificava de manera clara que *“las fuerzas enemigas no han variado en nuestro frente. Según órdenes cogidas cada Brigada ha ordenado en dos Agrupaciones sus cuatro batallones. Parece*

ser que no existen fortificaciones, hechas con anterioridad hasta Vendrell.” A més, també s’ordenava que “el avance se iniciará a las once horas de mañana 20: será simultáneo y precedido de concentraciones de artillería sobre los núcleos de resistencia enemigos que se señalen. El avance del 1º al 2º objetivos se llevará con la mayor rapidez, y sin solución de continuidad, del 2º objetivo se avanzará a mi orden:” (A Vidiella-Vendrell 1936-1939).

Tot estava preparat, doncs, des de **Bonastre** per a l’entrada a Albinyana de les tropes de la 13a Divisió del general **Barón**.

Així acaba el pas de les tropes nacionals pel poble de **Bonastre**. La Història no entra mai en detalls, però hi ha uns fets dignes de ressaltar, fruit de la memòria oral.

Com era habitual, les tropes d’avantguarda nacionals estaven formades per soldats regulars d’origen marroquí. L’entrada de les tropes nacionals havia estat la de costum en aquests tipus d’accions: avançada dels soldats regulars “moros”-primera línia-, després sotsoficials i tropa legionària i, finalment, oficials franquistes de major graduació.

Els soldats “moros” entraren pels carrers del poble i prengueren tot el que pogueren. Robaren gallines, cabres i altres aliments, a més d’objectes de valors, com arracades i anells d’or. Inclús alguna violació. De camí cap a Albinyana, al carrer Nou, assassinaren a sang freda i espoli de les pertinences d’un malaurat soldat republicà, mentre escampaven pel carrer els papers d’identificació i l’ arrencaven les botes del cos encara calent.

Tots aquests tipus d’actuacions anaven acompanyades sovint pel saqueig i el pillatge sempre sota el control dels oficials espanyols. Se sap que al Vendrell, dos regulars marroquins foren passats per les armes pel seu propi exèrcit després d’haver comès agressions sexuals a civils, fet habitual per part d’alguns integrants d’aquests militars.

L’esmentat **Joan Cardona**, ens relata un altre fet colpidor. Aquest també fa referència a les tropes d’ocupació, *“constituïdes totalment per marroquins, tenien plens poders per fer de les seves, i així treure més profit de la rendició: saquejaren totes les cases, els habitants (de Figuera, el Priorat) que quedaren varen ser torturats salvatgement; les dones, violades sense distinció d’edat, i els que oferien resistència, afusellats. Aquells crits i lamentacions amb les campanes al vol posaven la pell de gallina. Aprofitant aquests desconcert emprenguérem de nou la retirada.*

“L’oficialitat franquista s’adonà d’aquell desastre i, passades tres hores de l’ocupació, executà els provocadors d’aquell desordre.” (Pàgs 99-100)

Dos veïns de **Bonastre** sortiren a cercar els cadàvers amb carros i, en aquest cas, dugueren els que van recollir al cementiri, on foren inhumats sense que actualment es conegui el nombre de soldats, tot i que hi ha qui afirma que n’hi deu haver aproximadament vint.

Començava d’aquesta manera una llarga i dura postguerra al poble i pobles de la comarca i de les altres comarques catalanes, caracteritzada per la misèria, el racionament i l’estraperlo. Però malgrat aquesta situació, el pitjor de tot seria l’odi i la revenja dels que es consideraven guanyadors de la guerra vers els que la van perdre. Foren empresonats els del Comitè. Les denúncies i les delacions provocades pels conflictes socials suscitats durant aquest any al poble van fer que l’odi –i la por- es mantinguessin molt de temps.

A **Bonastre**, segons fonts orals, hi hagué diverses morts de persones del poble. Un, **Tomàs Fontanilles**, assassinat a la Torre dels Escipions, prop de Tarragona i enterrat a la fossa comuna del cementiri de Tarragona, però no per motius polítics. Els altres, **Joan Sanromà Vilanova**, l’home de la Maleneta de ca la Maria dels Corral (Mariaescorrals), al front. També el fill únic de ca la Salveta, de la quinta del 41, el Salvador de cal Ramon Domingo del carrer del Mig i de ca l’Eugènia, el Robert. I de fora, l’esmentat soldat republicà, que, després de passar uns dies amagat a cal Marrueco, del carrer Nou, en sortir al carrer per marxar cap a Albinyana, fou sorprès, en mala hora, pels regulars “moros” i allí mateix fou tirotejat, mort i espoliat. Hem sentit de viva veu el testimoni directe d’Oriol Batet de cal Joan Prats, del mateix carrer Nou, que des de la finestra de casa seva veié tan cruel fet per a tothom, però encara més per un nen de 12 o 13 anys. Ara, 66 anys després (2005), encara ho recorda tot amb una claredat envejable. Em digué que mentre visqués, mai ho oblidaria. Esperem en un altre apartat poder explicar fil per randa tots els detalls i sensacions que tingué aquell nen en veure arribar les tropes i el fatídic fet. També volem expressar el testimoni del fill de Josep Sanromà Vilanova

En una conversa, mantinguda amb Joan Sanromà Roca, de 79 anys, l’estiu del 2005, a casa seva, amb els ulls plorosos m’explicà que quan morí el seu pare ell tenia 12 anys. M’explicà que a la tarda del 19 de gener de 1939 entraren primer els moros i els regulars. La seva família es refugià a la Barquera: Magdalena Roca Batlle, Pilar Godall, la Juanita, una germana de la Pilar de ca l’Anton Pim-Pom i ell. Disparaven sense parar. Un soldat republicà es refugià al bosc del Catapí. Es va fer vespre. Es refugiaren en

una cova de la muntanya. Van encendre foc, els regulars, des de les Creus, els crivellaren a bales. Apagaren el foc amb l'aigua de l'olla. Al dia següent, quan van anar a rentar-se a la bassa, el van veure mort. Al tros del Catapí, el segon. Quan tornaren a casa, van trobar la porta esbotzada. Tot regirat. Buscaven menjar.

Pere Nin (de cal Marrueco) va sortir de casa dient: ¡*VIVA FRANCO, ARRIBA ESPAÑA!*. Darrere féu sortir el malaurat soldat, abans esmentat, que morí en ple carrer Nou.

Un altre soldat estava amagat a cal Genet (carrer Major). Marxà camí de Salomó. El van seguir i el van matar.

A la pallissa de ca l'Ambròs, dalt de la palla, en va morir un altre que estava ferit. Morí amb llarga agonia.

A la urbanització de la Vinya, al fondo de ca l'Ambròs, un altre.

Encara que han passat tants anys em parlà amb lucidesa el Joan de la mort del seu pare, **Josep Sanromà Vilanova**, de la lleva del 1941, Brigada Obres i Fortificacions 38. Fou el dia 22 de juliol del 1938 (festivitat de santa Magdalena, patrona de Bonastre) al Front de l'Ebre, Després de tres mesos de setge a Bitem. Era de la lleva del 1941. El poble formava part de la zona de la batalla de l'Ebre, on uns 70.000 homes hi deixaren la vida i, molts milers més sofriren ferides. Tres mesos i mig de violentíssims combats acabaren amb la victòria dels militars revoltats, que reberen ajuda ingent d'Alemanya i Itàlia. La superioritat aèria i artillera dels franquistes els donà un triomf que pocs mesos després suposà la derrota total de la República espanyola i l'inici d'una bàrbara dictadura. Vuit amics, soldats com ell de Bonastre li compraren un nínxol al mateix Bitem, on reposen les seves despulles. Ell, el Joan, el seu fill, no hi havia anat mai a veure'l. La seva mare, la Maleneta, sí. Avui encara tenim el deure de recordar la història i de fer-ho amb la màxima dignitat possible. En el paisatge de Bonastre encara hi queda memòria, deixem-la parlar.

Aquí farem una relació completa del que em digué en Josep Sanromà i altres fonts orals sobre els bonastrencs que moriren al Front de l'Ebre: El fill de ca la Salveta, **Josep Mestres Solé** de 18 anys, també de la lleva del 41 (lleva del biberó) que vivia al carrer Muralla, 27, morí al Front de l'Ebre al Tren-hospital dels Guiamets (Priorat). L'últim que el va veure en vida fou Joan Mercadé Jané, de cal Gana, del carrer Muralla. A Pinell del Brai, a la zona de la serra de Pàndols, enmig de dos túnels (sense precisar). Allí

foren ferits, entre d'altres, de Bonastre, el Joan del cal Mundet, el Joan Mercadé Jané. El Pere Figueras Vilanova, de cal Guxó, no hi va ser ferit.

Segons consta per dades recollides per Ramon Arnabat Mata al llibre *Tots els noms*, també moriren en el front els bonastrencs; **Pere Figueras Vilanova**, de 18 anys, de la lleva del 1941, en el Front de l'Ebre, el dia 28 de juliol del 1938; **Salvador Gibert Solé** de 21 anys, de la lleva del 1938, Brigada Mixta 145, 778è Batalló, a l'hospital de València, el dia 12 de juny del 1938 i **Artur Robert Domingo**, de 22 anys, de la lleva del 1936, 4a Divisió, 145a Brigada, 1r Batalló, al Front de l'Ebre el dia 26 de maig del 1938.

En el moment d'esclatar la guerra a Bonastre, l'alcalde era **Joan Mas** de cal Cosme –continuà explicant-me Joan Sanromà- i de regidors en recordà al Joan de cal Passafora i el Bernat, el pare del Josep. La població era de 545 habitants.

De població civil morta, a part de l'esmentat Pere Fontanilles, hi hagué la mort, a Bonastre, de **Joan Mercadé Miracle**, d'estat civil solter, mentre manipulava una granada de mà el mes de gener del 1939.

Tot això succeí els anys 1938 i 1939. Uns anys abans, a Bonastre s'havia fet càrrec de l'Ajuntament el Comitè Local Antifeixista, del qual en vaig parlar extensament en unes altres Jornades. Tots ells foren empresonats.

El capellà, el dia que es van cremar papers de l'arxiu parroquial i material de l'església, era **Josep Català**.

Un cop acabada la guerra, el primer alcalde de l'època franquista fou **Joan Ivern**. Aquest donà l'ordre a **Marcelino Guixens** de les Casetes i a **l'Agustí Domingo** (el coix de l'Agustina de la Plaça) de recollir tots els soldats que hi havia morts per les muntanyes, i, en una fossa comuna del cementiri s'anaren tirant fins que ja no en localitzaren cap més, en total uns vint. No obstant això, els gossos caçadors, per les muntanyes, menjaven carn dels cadàvers que trobaven i feien molta pudor en tornar a casa.

A la masia de cal Passafora i a la Societat hi instal·laren un Hospital Militar els republicans. Un soldat va morir a cal Passafora, fou enterrat al camp i després fou desenterrat pels gossos, que se n'emportaven trossos per menjar-se'ls. Espectacle, com em digué el Joan, molt trist i horrorós.

Les comarques de Tarragona foren un gran cementiri. En tota aquesta zona que podríem identificar amb la línia 3 de defensa governamental (el riu Gaià feia de frontera geogràfica en aquesta línia, que cobria Barcelona i tenia com a eix principal les localitats de Solsona, Calaf, Igualada i el riu Anoia. Envoltava el massís del Bruc i finalitzava a les costes del Garraf), les restes de soldats republicans eren habituals. Un exemple és el que ens faciliten els “Partes” de la 13a Divisió nacional en el moment d’arribar a la línia “Puig Ariño (Arinyó)- Bonastre”-, zona on es “recullen uns 300 morts i es capturen gairebé 400 presoners”.

Es poden diferenciar, bàsicament, dos tipus d’enterraments de soldats en aquestes zones de combat. En primer lloc, les fosses anònimes emplaçades als cementiris de les localitats tarragonines. L’altre, els de les tombes que es troben disseminades fora dels cementiris i en llocs feréstecs, també de soldats anònims, més difícils de localitzar. Segons el llibre “*Les fosses d’Albinyana Guerra Civil 1936-1939*” de David Íñiguez i Gracia i Joan Santacana i Mestre (Llibres Matrícula, 2003) diu que a la fossa comuna de Bonastre, al cementiri hi ha enterrades 18 víctimes republicanes anònimes, *(ara es creu que són unes vint)* amb pares i mares que els van plorar però que mai van saber com van morir i on foren enterrades. **És un deure històric.** Pels testimonis orals d’Albinyana els cadàvers dels soldats que havien marxat de Bonastre el dia anterior pel Coll de Batet, eren de nois molt joves, d’entre 18 i 20 anys, fet que fa pensar que eren reclutes incorporats recentment a l’exèrcit, possiblement de les darreres lleves del 41 i del 42. Encara que també com es recordava a la premsa del Diari de Tarragona el 1996 que “*els que quedaven vius, els remataven*” i com a alguns els eren arrencades “*les dents d’or*”, fet aquest darrer que fa pensar que els individus morts no devien ser només joves, sinó també d’edat més avançada. L’or era l’espoli dels “moros”, fet contrastat per la meva mare, quan, estant amagada amb la tia Anita a les Mines de Ferro, se’ls van presentar aquests regulars i els van prendre els anells.

Alguns dels soldats republicans morts és possible que no portessin cap mena d’uniforme. A més, hi ha proves que als cadàvers se’ls buidaven les butxaques i que la documentació volava i s’escampava arreu. Eren registrats de dalt a baix per les tropes “mores”.

Aquesta ponència vol ser només un petit recordatori d’aquella guerra, que encara avui recordem. Ens manquen moltes dades, i aclarir molt aspectes per posar fil a l’agulla pel que fa a la reconstrucció total dels fets.

Les universitats UB (Universitat de Barcelona) i URV (Universitat Rovira i Virgili) volien iniciar de forma diàfana una excavació sobre les fosses de

la Guerra Civil al municipi d'Albinyana. Aquest projecte havia obtingut el reconeixement de la Fundació Fullbright i de l'American Center de París. Per tant, tot el projecte disposava de les màximes garanties científiques i de recursos econòmics suficients. Fet que hagués donat llum, també, a la fossa de Bonastre. Una excavació amb totes les garanties científiques. L'excavació pretenia recuperar les restes, identificat els diferents individus (edat, condicions, malalties, alimentació, etc.), obtenir el màxim d'informació històrica (objectes personals, característiques de la inhumació, etc.), identificar les causes de la mort (mort en combat, ferides, execució, assassinat, etc.). Es preveia extreure mostres amb la finalitat de possibilitar la recuperació de les restes per part dels familiars. En els casos d'identificació positiva.

El diari **El País**, edició Catalunya, 14 de juny del 2003, exposava testimoni de l'anterior alcalde d'Albinyana Antoni Mellado, que, durant el seu mandat, encara venien de diferents indrets de la península com Burgos, Valladolid o Girona, antics familiars de soldats desapareguts a lla recerca de la localització de les possibles restes dels soldats.

Actualment, al cementiri d'Albinyana, un monòlit recorda i honora a tots aquells soldats que en retirada foren assassinats per les tropes franquistes.

Preguntat l'alcalde de Bonastre, David Godall, l'estiu del 2004, sobre la identificació dels soldats enterrats al cementiri de Bonastre, em digué que als arxius de l'Ajuntament no hi constava cap nom dels soldats enterrats a la fossa comuna del cementiri de Bonastre. S'hauria de consultar a l'Arxiu Parroquial, per veure si hi ha cap anotació. Encara que crec que és important esbrinar, si és possible, els noms dels sepultats, fins al dia d'avui, no he pogut fer cap gestió en aquest aspecte.

Andrés Trapiello, en l'article **¿QUIÉN PIENSA EN 1936?**, aparegut al Magazin de La Vanguardia, Octubre 2004, diu:

“Al terminar la Guerra Civil lo primero que hicieron las nuevas autoridades militares, con acompañamiento de curas, falangistas y demás fuerzas vivas del somatén moral de entonces, fue abrir las fosas de Paracuellos y dar sepultura digna a los que allí fueron asesinados y enterrados en una de las más siniestras operaciones político criminales de aquella guerra. Cuarenta años estuvieron los vencedores exhumando a sus muertos, celebrando funerales por el eterno descanso de sus almas y paseando el fantasma de 1936, fantasma que, como el del Tenorio, goza de muy buena salud, a juzgar por la frecuencia con que sale de su guardarropía. De lo que no se habló en esos cuarenta años, ni quieren que

se haga ahora, fue de que esas fosas abiertas con tanta acucia no volvieron a cerrarse entre 1936 i 1959 hasta que no se llenaron de nuevo con miles de espanyoles represaliados de modo criminal o en procesos legales en los que los mismos policías, guardias civiles, militares, jueces, fiscales y abogados defensores que participaban en ellos se condicían como verdaderos asesinos o cómplices.

“Alguna vez se dijo aquí mismo: si se han exhumado los restos de Alfonso XIII, mucho más responsable de la Guerra Civil que la mayor parte de los que murieron en ella, y se les ha vuelto a dar sepultura en tumba monumental y en ceremonia solemne, como lo han considerado oportuno su regia parentela y el Estado, ni la Corona ni el Estado tienen derecho ninguno a impedir que ni un solo espanyol quiera exhumar los restos mortales de aquellos a quienes se paseó y se enterró como a pobres perros vagabundos, en cunetas y descampados.”

Amb tot, a l'Estat espanyol, des del 2000, es van iniciar exhumacions de restes de fosses amb civils assassinats pel bàndol franquista durant el 1936 i 1937, que intentaven no només aconseguir un lloc o indret digne i la recuperació de les restes dels familiars assassinats, sinó, al mateix temps, desvetllar una història que fins ara no s'explica en l'educació formal d'arreu d'Espanya.

Arran de la publicació del llibre *“Les fosses d'Abinyana”* es despertà en mi un interès sobre aquest tema i durant uns anys, des del 2004 fins al 2017, he anat recollint totes les notícies que han fet referència a les fosses comunes, per memòria i dignitat. N'esmentaré les que fan referència a Albinyana:

HOMENAJE A LOS SOLDADOS REPUBLICANOS ENTERRADOS EN LA FOSA.

El 11 de septiembre, el Ayuntamiento de Albinyana, las entidades y los vecinos realizarán la ofrenda floral que tradicionalmente se realiza en la fosa común que guarda en el cementerio de la localidad, los cuerpos de soldados republicanos. La ofrenda supone un homenaje popular a los caídos. El Ayuntamiento negó la apertura de la fosa tras la petición de diversas asociaciones.

Diari de Tarragona
25 agost 2004

El dia 30 d'octubre 2004 vaig venir a Bonastre i, juntament amb el meu fill Guillem, vam estar davant dels nínxols dels meus pares, els nostres avis i d'altres familiars i molts coneguts, tots veïns de Bonastre. I també vam

estar al davant de la fossa comuna dels soldats republicans, enterrats a terra, amb una creu de ferro i un ram de flors de plàstic, com molts dels que hi ha als nínxols. I em vaig dir: “¿S’ha fet un pacte de silenci entre les diferents forces polítiques? Si és així, no solament ens robaren la memòria històrica els que ens subjugaren durant quaranta anys, sinó que ho continuen fent els que parlen tant de democràcia. La història, al contrari de les fosses, està oberta sempre. Però silenciada, perquè a tots aquells que des de 1939 els fou robat el país, la vida i els morts, es veu que encara no ha arribat ni el dia ni la voluntat de tornar-se’ls encara.”

Decret per regular l’exhumació de restes

La Generalitat preveu que sols s’obrin 15 fosses de la guerra civil.

Les fosses comunes de la guerra civil i de la postguerra es podran obrir sempre que superin un rigorós procés d’idoneïtat. La Generalitat calcula que reuniran els requisits per plantejar la identificació d’algun represaliat una quinzena de les 150 fosses existents en territori català, en el qual s’estima que en total van ser enterrades unes 30.000 persones.

La circumstància que Catalunya fos una zona de pas cap a l’exili fa especialment difícil identificar els cossos, pel fet que en bona part es tracta de soldats republicans, membres de partits o d’organitzacions que estaven en trànsit cap a la frontera de França. Això fa que els familiars desconeguin el lloc en què els seus van perdre la vida i on van ser enterrats.

De les 151 fosses acreditades a Catalunya, 115 estan confirmades i se’n coneix la ubicació, mentre que 42 no estan confirmades al cent per cent encara que hi ha documentació fiable sobre la seva existència.. De les 115 confirmades, 83 estan situades a l’interior de cementiris i 32 a fora.

*El Periódico de Catalunya,
26 Juny 2005*

Antoni Grau Verdú, de Tarragona, en la seva POESIA-QUADERN DE GUERRA hi trobem

TESTIMONIATGE

*No calleu els noms dels morts,
que s’escampin per la terra,
perquè siguin els records
d’una crua i trista guerra.*

No calleu les seves veus,

*que s'escoltin pels països,
perquè esdevinguin hereus
d'uns irreals paradisos.*

*No calleu la seva sang,
que regui la terra entera,
perquè neixi del vell fang
una nova primavera.*

V/1994

LES FOSSES

*Quines llavors granaran en un camp
que s'ha adobat amb cadàvers d'un poble,
que s'ha regat amb la sang d'innocents?
Què fruitaran els plançons que hi arrelin?
Quin gust tindran, quan madurin, els fruits?
Gust d'amargor com el fel de la ràbia,
gust de tristor com el plany de l'oblit.
Qui dallarà quan arribi la sega?
Qui collirà quan arribi l'estiu?
Qui voldrà fer d'un cruent cementiri
el nu terreny d'una lluita constant?*

IV-VI/1996

Albinyana recorda les víctimes de la guerra i del franquisme

Un informe dirigit a l'ONU exposarà les dificultats que hi ha per exhumar fosses.

A l'antic cementiri d'Albinyana reposen desenes de soldats republicans abatuts per les tropes franquistes en plena retirada, el gener del 1939. L'íntima cerimònia d'ahir va consistir en una ofrena floral i la lectura, per part de familiars, dels noms de 20 combatents en la batalla de l'Ebre, que no van tornar mai a casa i que s'ignora on reposen.

Joaquim Nin, alcalde d'Albinyana es va negar, el juny del 2003, a autoritzar l'excavació de la fossa perquè es troba en un cementiri, "un lloc adequat", i també "perquè amb ells hi ha enterrats veïns del poble." La normativa de la Generalitat no accepta que s'actui als cementiris, Nin va avançar ahir que l'ajuntament inclourà un monòlit que assenyala on reposen les restes dels militars a la guia turísticocultural que elabora amb la col·laboració de la Universitat Rovira i Virgili. "Els visitants que ho

vulguin hi podran anar i observar les conseqüències d'una guerra inútil i estúpida, com totes les guerres, va declarar.

*El Periódico de Catalunya,
24 de Juliol del 2005*

En el pròleg del llibre *Diari d'un soldat* de Joan Jansà i Jané veiem que la victòria franquista a Catalunya va comportar:

220.000 exiliats

100.000 tancats a camps de concentració o de treball i a les presons.

40.000 persones sotmeses a consells de guerra i judicis de responsabilitats polítiques.

4.000 executats, i milers de funcionaris, mestres i altre personal depurat, és a dir, sense feina. A això cal afegir-hi la misèria de les famílies, la degradació cultural del país i 40 anys de dictadura.

FOSSA OBERTA

*Els morts ja no saben ja per què moriren
Iannis Ritsos*

No saben ja aquests morts per què moriren,
per què l'espant omplint la nit d'agulles,
per què el dolor i el tret que els foradava,
tan veloç i tan voraç, la carn i els somnis.

Han passat junts els anys dins la terra
anònima i nua en la qual colgaren
els seus cossos ja freds perquè el podriren
a pressa els cucs fins a l'oblit perfecte.

I es van podrir, ben cert, es van podrir.
Aquests ossos trencats així ho proclamen,
aquesta calavera que ara mira
sense ulls de nou el sol ho està dient.

Com diu també, però, la nit aquella,
l'espant i el tret al front fet forat fondo,
fondo dolor que fem memòria i nom
contra el crim i l'oblit, contra el silenci.

Poema de Marc Granell (València, 1953),

*seleccionat per a la cerimònia dels Jocs Florals,
entre les obres més destacades del 2006*

El 6 de desembre del 2005 envio una carta al llavors alcalde de Bonastre, David Godall, on li exposo entre altres paràgrafs, el següent:

“El fenomen de la recuperació de la nostra memòria històrica ofereix dia a dia nous episodis, des de les iniciatives polítiques fins a l’aparició de nous llibres, la producció de pel·lícules, la revisió de judicis o el descobriment de fosses comunes. El rastre de la guerra i de la dictadura implantada pels vencedors continua sent viu. El record de tants horrors ha marcat dues generacions: els fills de la guerra i els de la postguerra. (...).

Tota aquesta informació (...) recollida al llarg dels dos últims anys (2004-2005) que et faig arribar, voldria que l’Ajuntament de Bonastre, que presideixes, en fos informat, se la fes seva i que els que fa molts anys que romanen en l’oblit (...), que reposen anònimament sota terra en el cementiri de Bonastre, amb l’únic senyal d’una creu de ferro i unes flors de plàstic, (...) tinguessin una placa recordatori. Aquesta iniciativa, ja l’han pres altres ajuntaments i, inclús, la Generalitat ha dictat unes normes a seguir.

Esperem que podem veure col·locat aquest monòlit (...). La Història d’un poble és digna, malgrat les desgràcies, si el que la continuem, pensem que n’hem deixat constància.

Acabava la carta amb:
Joan Vilaseca i Figueras.
Fill de Bonastre

Més endavant, el 21 de novembre del 2006, li envio una altra carta en els mateixos termes davant el silenci administratiu, i li dic que si el volgués presentar a la Corporació Municipal el dia que es fes el Ple jo em traslladaria de Molins de Rei a Bonastre per a presentar-lo i el silenci administratiu continuà i així quedà el dossier en un calaix de l’Ajuntament.

A Catalunya, la Llei del Parlament 13/2007, del 31 d’octubre, creà el Memorial Democràtic, que és l’instrument de la Generalitat per a desplegar les polítiques públiques adreçades a la recuperació, la commemoració i el foment de la memòria democràtica; en concret, del període de la Segona República, de la Generalitat republicana, de la Guerra Civil i el coneixement de les víctimes del conflicte per motius ideològics, de

consciència, religiosos o socials, de la repressió de la dictadura franquista, etc.

Dins la recuperació de la memòria històrica a Catalunya s'hi parlava dels papers de Salamanca, dels quals en consulta feta per mi a l'Arxiu de Salamanca, ja en vaig parlar en la ponència El Comitè Antifeixista de Bonastre.

La Generalitat aprova la llei de fosses comunes de la guerra

La norma preveu senyalitzar i dignificar els llocs i limita les exhumacions

El Govern de la Generalitat va aprovar ahir un projecte de llei, pioner a Espanya, que té com a finalitat promoure la senyalització i dignificació de les fosses comunes de la guerra civil i del franquisme perquè no caiguin en l'oblit, i que delimita les exhumacions a casos amb "indicis" o "proves documentals".

(...)

La gran majoria de fosses comunes reuneixen les restes de soldats que van morir durant la guerra, i es calcula que només "entre 10 i 15" corresponen a civils afusellats. El projecte de llei pretén reconèixer la dignitat de les persones desaparegudes durant la guerra civil i la dictadura, per la repressió portada a terme per un bàndol o per l'altre. (...)

El Periódico de Catalunya
26 de març 2008

La necessitat de fer una llei de fosses

(...)

"És important que aquesta llei sorgeixi precisament a Catalunya perquè, a diferència del que passa en altres indrets, aquí no queden amb prou feines fosses sense identificat de civils represaliats. Unes, perquè foren exhumades pels vencedors. Les altres, perquè es troben, fonamentalment, als cementiris de les quatre capitals catalanes, que eren la seu dels consells de guerra franquistes. Les fosses que queden per identificar són, doncs, de soldats, i tenen a veure amb el col·lapse de l'Exèrcit republicà i la ràpida ocupació del Principat. (...)

El Periódico de Catalunya
Antoni Segura (La roda)
27 de març 2008

El 2009 el Parlament aprovà una llei sobre la localització i identificació de les persones desaparegudes durant la Guerra Civil i la dictadura franquista i la dignificació de les fosses comunes.

Aquest mateix any vaig entrar en contacte amb Maria José Bono, directora general de Memòria Democràtica de la Generalitat de Catalunya, professora en excedència pel càrrec que ostentava. Ella era professora de l'Institut Lluís de Requesens de Molins de Rei i juntament amb el seu marit, Ángel Merino, exalcalde de Sant Feliu de Llobregat, vaig formar part de la USLA (Universitat Social Lliure i Autogestionada), amb seu a Sant Feliu de Llobregat.

Aquesta Universitat tenia com a objectiu general la difusió dels Espais de Memòria del Memorial Democràtic, i a través de conferències i sobretot en visites als llocs on van succeir tots els fets bèl·lics, encara em féu valorar més la dignificació de la fossa comuna al cementiri de Bonastre.

Josep Benet, historiador, va escriure: “Un país no pot esdevenir normal si no coneix, amb nom i cognoms, totes i cadascuna de les víctimes d’una guerra viscuda. El seu estudi constitueix una obligació ineludible que necessàriament cal abordar, com correspondria fer a qualsevol país civilitzat”.

Darrere de cada nom hi ha una part de la història del nostre Poble. Una història que, dissortadament, en molts casos fou curta. Diuen que hom no és mort mentre hi ha algú que el recorda. És una llàstima que dels enterrats a la fossa no en sabem res, però potser de llunyanes terres, encara hi ha algú que en guarda records. Aquesta recordança ha estat la nostra pretensió: recordar per no oblidar i, així, quelcom de totes les víctimes documentades i sense documentar, roman entre nosaltres.

Avui, estic content perquè després de tants anys de lluitar per dignificar l’espai al cementiri de la Fossa Comuna, l’actual Ajuntament ha entès que el que he volgut ha estat una reivindicació històrica que per motius que encara avui no he entès, no s’hagi realitzat molts anys abans. Gràcies.

Joan Vilaseca i Figueras
Fill de Bonastre

Fonts consultades:

Diaris: *Diari de Tarragona any 1996 i 25 agost 2004*
El País, edició Catalunya, 14 juny 2003
El Periódico de Catalunya, 26 juny i 24 juliol 2005
26 i 27 març 2008

Poesies: -Antoni Grau Verdú:
Testimoniatge (1994)
Les fosses (1996)

-Marc Granell
Fossa oberta (1953)

Bibliografia consultada:

- AV Alfons Vidiella Ramon. *Vendrell 1936-1939*. El Vendrell, l'autor, 2001.
- DI-JS David Íñiguez i Joan Santacana. *Les Fosses d'Albinyana, Guerra Civil, 1936-1939*. Calafell: Llibres de Matrícula, 2003.
- JC Joan Cardona. *Un fusell i un biberó (A la guerra amb 17 anys)*. Valls: Cossetània edicions. Col·lecció: Memòria del segle XX, núm.2. 2004.
- JJ Joan Jansà i Jané. *Diari d'un soldat*. Santa Margarida i els Monjos. Quadern de divulgació local 10, 2004.
- JR Josep Recasens Llord. *La repressió franquista al Baix Penedès (1938-1945)*. Valls: Cossetània edicions. Col·lecció El Tinter, 2007.
- JRM Josep Rius Morgades. *El Baix Penedès: Resultats de la guerra civil, 1936-1939*. El Vendrell: l'autor, 1980.
- JS-VC Joan Santacana Mestre. *Vides creuades. Cartes d'amor i de guerra*. Calafell: Llibres de Matrícula, 2000.
- RA Ramon Arnabat Mata. *Tots els noms. Víctimes de la Guerra Civil al Penedès (Alt Penedès, Baix Penedès i Garraf)*. Vilafranca del Penedès. IEP (Institut d'Estudis Penedesencs), núm. 177, 2010.